

Поліщук В. Л.,
Національний університет “Острозька академія”, м. Острог

МОДЕЛЮВАННЯ ФРАЗЕО-СЕМАНТИЧНОГО ПОЛЯ КВАНТИТАТИВНОГО ТИПУ МІКРОСИСТЕМИ “ВЖИВАННЯ АЛКОГОЛЮ” В НІМЕЦЬКІЙ, АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

У статті досліджується фразео-семантичне поле квантитативного типу мікросистеми “Вживання алкоголю” у плані ідеографічного опису фразеологічного складу мови та розглядається проблема його структурно-семантичного моделювання в німецькій, англійській та українській мовах.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, структурно-семантична модель, фразео-семантичне поле, фразео-семантична група.

В статье исследуется фразео-семантическое поле квантитативного типа микросистемы “Употребление алкоголя” в плане идеографического описания фразеологического состава языка и рассматривается проблема его структурно-семантического моделирования в немецком, английском и украинском языках.

Ключевые слова: фразеологическая единица, структурно-семантическая модель, фразео-семантическое поле, фразео-семантическая группа.

The article focuses on the research of phraseological microsystem “Alcohol drinking” within the limits of ideographical description of phraseology composition and the problem of semantic structural modelling in English, German and Ukrainian languages is examined.

Key words: phraseology composition, semantic structural modeling, phraseological-semantic field.

Интерес до контрастивного аналізу лексичних систем близько- і неблизькоспоріднених мов, що поширився останнім часом у лінгвістиці, зумовлений, перш за все, сьогоденними потребами відродження та оновлення національного духовного багатства народів. Саме зіставні дослідження надають можливість побачити своєрідність різних національних картин світу і краще уявити сучасні тенденції розвитку їх “специфічних, неповторних для кожної мови лексико-семантичних систем” [5, с. 3]. За останні десятиліття написаний ряд монографій, дисертацій, статей, в яких досліджуються різні ідеографічні поля і групи ФО на матеріалі різних мов (Є. Ф. Арсентьева, Л. А. Иваненко, С. І. Кравцова, І. У. Калініна, В. М. Мокієнко, Т. Р. Нікітіна, Л. М. Рязановської та ін.).

Актуальність теми статті визначається підвищенням інтересом науковців до опису окремих фразеологічних мікро- та макросистем різних мов; проблеми структурно-семантичного моделювання (ССМ) фразеологічних одиниць; проблеми подальшого зіставно-типологічного вивчення фразеологічних мікро- та макросистем на матеріалі споріднених та неспоріднених мов.

Метою статті є дослідження фразео-семантичного поля (ФСП) квантитативного типу мікросистеми “Вживання алкоголю” на матеріалі німецької, англійської та української мов, що передбачає вирішення таких завдань: 1) інвентаризувати та систематизувати основний корпус досліджуваних фразеологічних одиниць (ФО) у зіставлюваних мовах; 2) провести ідеографічний опис методом структурно-семантичного моделювання, що дасть змогу виявити фразеотворчі відношення у межах даної мікросистеми.

Об’єктом дослідження є фразеологічні одиниці німецької, англійської та української мов фразео-семантичного поля квантитативного типу мікросистеми “Вживання алкоголю” в різних формах функціонування – літературній, діалектній, жаргонній, а також в історичному розвитку. Поєднання різних форм функціонування обумовлено тим, що фразеологія розглядається у динамічному аспекті. Незважаючи на те, що мовні картини світу в діалектах та жаргонах мають відмінності від картини світу, що репрезентована літературною мовою, вони тим не менш тісно з нею пов’язані та відображають особливості національного світосприйняття.

Предметом дослідження є структура фрагменту фразеологічної мікросистеми “Вживання алкоголю” німецької, англійської та української мов у динаміці.

Матеріалом дослідження стали дані фразеологічних, тлумачних, діалектних, етимологічних словників, словників сталих порівнянь та сленгу трьох досліджуваних мов.

ФСП квантитативного типу складають ФО трьох фразео-семантичних груп: ФСГ “Вживання малої кількості алкоголю”, ФСГ “Перепустити по чарці”, ФСГ “Пити/розпивати/випивати пляшку алкоголю”.

ФСГ “Вживання малої кількості алкоголю” складають ФО із значеннями ‘змочувати губи’, відпивати небагато’, ‘відпити невелику кількість’, ‘випити ковток’, яким притаманна ССМ “дія + ОК”.

ФО німецької та англійської мов зі стрижневими компонентами-дієсловами зі значеннями **різати, вдариати, згинати, піднімати, перекидати, зштовхувати, змочувати, мочити, промочувати, полоскати, приймаати, цілувати, дивитись** та такими образними конкретизаторами (ОК): **немовля:** англ., амер. сленг. *to kiss the babe / kiss the baby* ‘випити ковток напою’, ‘пропустити по чарці’ [2, с. 578; 13, с. 213], **губи:** англ. *to wet one’s lips* ‘змочувати губи’, ‘відпивати небагато’ [2, с. 999], *губи вмочити / промочити / мочити / промочувати* ‘з’їсти, випити зовсім мало’, ‘скуштувати’ [7, с. 119; 10]; **зуби, горло:** жарт. *пополоскати / полоскати в роті / зуби / горло і т. ін. чим і без додатка* ‘випити незначну кількість алкогольного напою’, ‘трохи випити’ [7, с. 544; 10]; **лікоть:** амер. сленг. *bend one’s elbow / the elbow*, амер. сленг. *lift one’s elbow* ‘випити ковток алкогольного напою’, ‘пити алкоголь до цілковитого сп’яніння’ [13, с. 26]; **чашка:** англ. *to kiss the cup* ‘пригублювати чашу’, ‘пити, випивати’ [2, с. 578]; **сльоза:** нім. *eine Träne nehmen* ‘відпити невелику кількість, ковток’, ‘пити’, ‘пиячити’ [12, с. 1634], пор. фр. *prendre une larme* [12, с. 1634]; **пил, порох:** амер. сленг. *cut the dust* ‘випити

ковток напою» [13, с. 91], диференційну сему «швидко» має ФО амер. сленг. *knock back a drink* «швидко робити ковток напою», «пити пиво» [13, с. 215]; **пиво:** амер. сленг. *bust some suds* [13, с. 56] «випити трохи пива», «помити посуд»; **ліки:** англ. *to take one's medicine* жарт. «ковтнути спиртного», «понести заслужену кару», «примиритися з чимось неминучим», «стійко перенести щось неприємне» [2, с. 920], амер. сленг. *knock one over / knock over one* «випити ковток якогось напою» [13, с. 215], амер. сленг. *knock one back / knock back one* «випити ковток якогось напою» [13, с. 215]. Дещо відмінне значення має ФО німецької мови *nach den Fliegern sehen* «пити», «робити ковток із пляшки», яка виникла під час першої світової війни через подібність положення голови людини, яка веде стротереження, чи не летять ворожі літаки, та людини, яка п'є з пляшки [11, с. 57], пор. укр. *горніст* «той, хто п'є спиртне з шийки пляшки» [8, с. 476]. Українському мовно-культурному просторові притаманна модель «ЛОКУС», напр. *по Марусин поясок* жарт. «до смужки на келихові, чарці, склянці і т.ін.», «трохи неповний» [7, с. 554; 10].

Цікавим є той факт, що у Німеччині існував раніше закон *Kellerrecht*, згідно з яким покупець мав право вимагати у торговця при купівлі вина певну його частину для проби [12, с. 831]: нім. *dreifach Trunk ist Kellerrecht* [12, с. 831]. В англійській мові ФО англ. жарт. *a drop of something* на позначення ковтка спиртного містить номінацію *крапля*, тобто дуже маленька кількість [2, с. 293].

До ФСГ «перепустити по чарці» належать фразеологізми німецької мови, яким притаманні такі структурно-семантичні моделі: ССМ1 «дія», ССМ2 «дія + ОК», ССМ3 «дія + локус».

ССМ1 «дія» складається з дієслівних ФО німецької мови з стрижневими компонентами: **пити:** нім. розм. фам. *einen trinken* «випити по чарці (склянці, келиху)», «хильнути» [3, т. 1, с. 168; 3, т. 2, с. 258]; **піднімати:** нім. розм. фам. *einen heben* «випити по чарці (склянці, келиху)», «хильнути» [3, т. 1, с. 168; 12, с. 683], нім. розм. *einen stemmen* «випити, хильнути» [3, т. 2, с. 219]; **шипіти:** розм. фам. *einen zischen* «випити, хильнути чарочку» [3, т. 2, с. 344]; **щебетати:** нім. розм. фам. *einen zwitschern* «вихилити чарчину» [3, т. 2, с. 354; 12, с. 1784] «випити чарку» (*zwitschern* від свн. **zwitzern*, двн. **zwizzirōn*). Ця ФО вперше зафіксована у 1880 р., але активно почала вживатися солдатами під час першої світової війни. Стосовно її виникнення існує принаймні дві теорії: перша пов'язана з вживанням сливової горілки *Zwetschgenschneaps*, але це вважається малоімовірним [12, с. 1784]; друга пов'язана з веселим настроєм сп'янілого, який, як пташка, без спини «щебече» [12, с. 1784]; **перекидати:** нім. розм. фам. *einen kippen* «випити по чарці (склянці, келиху)», «хильнути» [3, т. 1, с. 168]; **брати:** нім. розм. *einen nehmen* «випити по чарці» [3, т. 2, с. 75]; **дути:** *einen blasen* «випивати чарку» [12, с. 204]. Значення дієслова *blasen* «дути» стосувалося тільки вітру, згодом розширилося, стало загальним. Ця ФО зустрічається в діалектах вже у ХІХ столітті та означає «пити алкогольні напої у великій кількості» [12, с. 204]; **дозволяти:** *sich (noch) einen genehmigen* «випити чарку» [12, с. 533]. ФО з'являється лише в кінці ХІХ ст. В основі лежить образ п'янички, який себе сам тестує та вирішує дозволити чи не дозволити ще одну чарочку, пор. фр. *S'accorder quelque chose* [12, с. 533].

До ССМ2 «дія + ОК» належать ФО німецької та української мов з стрижневими компонентами із значеннями **пити, поливати, полоскати, зволожувати, мастити, оліїти, змашувати, сипати, перекидати, перехилити** та образними конкретизаторами: **ніс:** нім. розм. фам. *sich (D) die Nase begießen* «випити, промочити горло» [3, т. 2, с. 71]; **горло:** розм. жарт. *sich (D) die Gurgel schmieren / spülen* «промочити горло, хильнути чарочку» [3, т. 1, с. 286; 12, с. 599], нім. *sich die Kehle anfeuchten / schmieren / ölen* [12, с. 1377], «прополоскати горло», «хильнути чарочку» [3, т. 1, с. 375]; у східнопруському діалекті знаходимо ФО: *he smert sik den Rache* [12, с. 1377], щоб запобігти запаленню горла, або щоб воно не пересихало; **годинник:** *die Uhr aufziehen* «випити чарку алкоголю» [12, с. 1642]; **чарка:** нім. фам. *перехилити / перекидати / перехилити / перекинути чарку / по чарці* «пити алкогольні напої», «хильнути чарчину» [7, с. 499; 10]; **горілка:** нім. розм. фам. *sich (D) einen Schnabus genehmigen* «перепустити по чарці» [3, т. 2, с. 170].

ССМ3 «дія [+ ОК] + ОВ» складається з ФО німецької мови з стрижневими компонентами зі значеннями **лити, заливати, брати, перекидати, сипати**. У ролі локусів виступають образні визначники: **соцький** «особа, яка очолювала сотню», «у дореволюційній Росії, в тому числі й на Україні – нижчий поліцейський служитель на селі, якого вибирали на сільській сходці» [6, т. 9, с. 477] в УФО інтел. *ударити по соцькому* «випити 100 грам спиртного (звичайно горілки)» [8, с. 308]; **ребра:** нім. розм. фам. *einen (abo eins) hinter die Rippen plätschern* «хильнути» [3, т. 2, с. 137]; **груди:** НФО *einen zur Brust nehmen* [12, с. 273] «випити чарку (шнапсу)», в основу якої ліг образ матері, яка прикладає дитину до грудей. Згідно зі студентським ритуалом пиття, перед проголошенням тосту наповнена чарка/келих мала бути піднесена до грудей [12, с. 273]; **спрага:** нім. розм. *einen / eins / ein Glas über den Durst trinken* «вихилити чарку», «перепити, перебрати, хильнути зайвого» [3, т. 1, с. 160]; **краватка:** нім. розм. фам. *einen hinter die Binde gießen / zwitschern* «випити, хильнути» [3, т. 1, с. 103], нім. розм. *einen hinter die Krawatte gießen* [12, с. 885] «випити чарку»; НФО *einen hinter die Binde kippen* «випити чарку алкогольних напоїв, перш за все горілки» має в значенні диференційну сему «швидкий рух» [12, с. 198]; **сковорода:** нім. розм. фам. *etwas Pulver auf die Pfanne schütten* «випити, хильнути чарку» [3, т. 2, с. 102]; **лампа:** НФО розм. фам. *einen (eins) auf die Lampe gießen / schütten* «випити чарку (шнапсу)» [3, т. 2, с. 8; 12, с. 924], нім. розм. *Öl auf die Lampe gießen / schütten* «випити, промочити горло» [3, т. 2, с. 92] виникли у середньовіччі [12, с. 924], пор. рейн. *änen of de Laterne schidden*, фр. *s'en en mettre plein la lampe* «непомірно їсти та пити». ФО виникли на основі запозичення з французької мови *lamper* «пити занадто багато, великими ковтками». Можливо, образ п'яниці, який, як правило, має великий червоний ніс (*ein LötKolben* «паяльник», «ніс п'яниці» чи *eine rote Lampe* «червона лампа», «ніс п'яниці») відіграв свою роль в утворенні цієї ФО, як і вираз *ewige Lampen* «вічні лампади» в церкві, горіння яких символізує людське життя. Щоб лампади не згасли, їх час від часу потрібно заповнювати олією. Так і споживання алкоголю «підтримує горіння» людини [12, с. 924; 12, с. 942]. Цікавими, на наш погляд, є наступні номінації англійської мови на позначення чарки або келиха перед сном: англ. *night-cap*

‘чарочка алкоголю перед сном’ [14, с. 29], англ. діал. *latch-lifter* ‘перший вечірній келих’, ‘шилінг’ [14, с. 328].

До ФСГЗ “пити/розпивати/випивати пляшку алкоголю” належать ФО німецької англійської мов та української мов, їм притаманна модель ССМ “дія + ОК” із дієслівними компонентами зі значеннями **розбивати, розламувати, роздушувати, псувати, швиряти, вішати, давити**. У ролі ОК виступають наступні компоненти: **голівка**: нім. діал. ФО *der Flasche /dem Glas einen vors Köpfchen* [12, с. 1642] має диференційні семи ‘відкрити пляшку’, ‘почати пити пляшку’; **горло**: нім. *einer Flasche den Hals brechen* ‘розпити пляшку алкоголю’ [4]. У складі НФО *ein Rohr brechen* ‘пити пляшку алкоголю’ [12, с. 1249], компонент *das Rohr* має значення ‘труба’, ‘ствол гармати’, ‘очерет, комиш’, до яких у сучасній німецькій мові додалося нове значення ‘пляшка алкоголю’ [12, с. 1249]; **пузир, пузирь**: жарг. *роздавити пузирь* ‘випити пляшку спиртного’ [9, с. 258], укр. жарг. *роздавити пузир* ‘випити пляшку спиртного’ [8, с. 281], де компонент мол. *пузир* має значення ‘пляшка горілки’, пор. *Пузир Петрович* ‘пляшка зі спиртним’, ‘пляшка горілки’ [8, с. 281]; **пляшка**: укр. діал. *роздавити бутилку* ‘випити пляшку спиртного напоїв’ [9, с. 51], англ. розм. *crack / crush / punish a bottle* має диференційну сему ‘сумісно’ – ‘розпити з кимось пляшку’ [1, с. 123]; **пиво**: диференційні семи ‘пиво’, ‘декілька’ містить ФО амер. сленг. *slam some beers* [13, с. 343], як і наступна ФО з компонентом **декілька**: амер. сленг. *hang a few on / hang on a few* ‘випити кілька чарок, кілька банок пива’ [13, с. 169].

Вирішення поставленого у пропонованій статті завдання має перспективу подальших досліджень у плані опису окремих фразеологічних мікро- та макросистем різних мов; структурно-семантичного моделювання фразеологічних одиниць; порівняльно-зіставного вивчення фразеологічних мікросистем на матеріалі споріднених та неспоріднених мов та залучення матеріалів національних корпусів досліджуваних мов, текстів художньої літератури, текстів інтернет-форумів та чатів, даних психолінгвістичних експериментів.

Література:

1. Англо-русский фразеологический словарь / [сост. Кунин А. В.]. – М. : Государственное издательство иностранных и национальных словарей, 1956. – 1455 с.
2. Англо-український фразеологічний словник / [уклад. Баранцев К.Т.]. – 2-ге вид., випр. – К. : Т-во “Знання”, КОО, 2005. – 1056 с.
3. Гаврись В. І. Німецько-український фразеологічний словник / [уклад. В. І. Гаврись, О. П. Пророченко]. – в 2 т. – К. : Рад. школа, 1981. – Т. 1. – 416 с.; Т. 2. – 382 с.
4. Електронні словники – [Електронний ресурс] // АБВУД Lingvo x3 [Електронний ресурс] : електронний словник. – 4,7 Gb. – АБВУД Software, 2008. – 1 електрон. опт. диск (DVD-ROM) ; 12 см. – Систем. вимоги : Pentium; 32 Mb Ram; Windows 98, 2000, XP. – Назва з контейнеру.
5. Кочерган М. П. Контрастивна семантика на порозі нового тисячоліття/ М.П. Кочерган // Проблеми зіставної семантики. Збірник наукових статей. / Відп. ред. Кочерган М. П. – К. : КДЛУ, – 2001. – № 5 – 386с.
6. Словник української мови : в 11 т. / [уклад І.К.Білодід та ін.] – К. : Наукова думка, 1970-1980. – Т. 1-11.
7. Словник фразеологізмів української мови / [уклад. В. М. Білоноженко та ін.] – К. : Наукова думка, 2003. – 1104 с.
8. Ставицька Л. Український жаргон: словник / [авт.-уклад. Леся Олексіївна Ставицька]. – К. : Критика, 2005. – 496 с.
9. Ужченко В. Д. Фразеологічний словник східнословобанських і степових говірок Донбасу: 6019 фразеологізмів / [уклад. В. Д. Ужченко, Д. В. Ужченко]. – 5-е вид., перероб. й доп. – Луганськ : Альма-матер, 2005. – 348 с.
10. Фразеологічний словник. – [Електронний ресурс] // Словники України [Електронний ресурс] : електронний словник. – 700 Mb. – AlexSoft, 2003. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM) ; 12 см.– Систем. вимоги : Pentium II/300 ; 64 Mb Ram ; CD-ROM Windows 2000/XP. – Назва з контейнеру.
11. Hochstetter Gustav. Geflügelte Kraftworte aus der Soldatensprache / Gustav Hochstetter. – Berlin : Der feldgraue Büchmann, 1916. – 112 с.
12. Lexikon der sprichwörtlichen Redensarten / уклад. Lutz Röhrich. – Freiburg; Basel; Wien : Herder, 2001. – Bd. 1 – 348 S., Bd. 2 – 734 S., Bd. 3 – 1106 S., Bd. 4 – 1502 S., Bd. 5 – 1910 S.
13. Richard A. Spears Dictionary of American Slang and Colloquial Expressions. Special Edition / A. Spears Richard. – Lincolnwood, Illinois, USA : National Textbook Company, 1991. – 528 p.
14. Wilkinson P.R. A thesaurus of traditional English metaphors / [Ed. P. Wilkinson.]. – London and New York : Routledge, 1992. – 777 p.